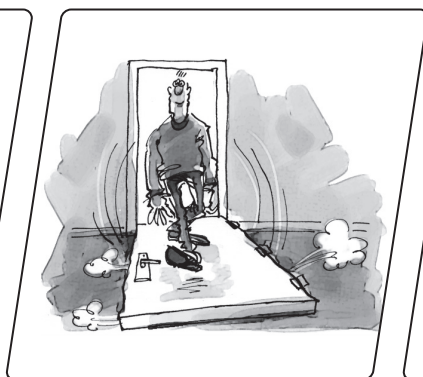
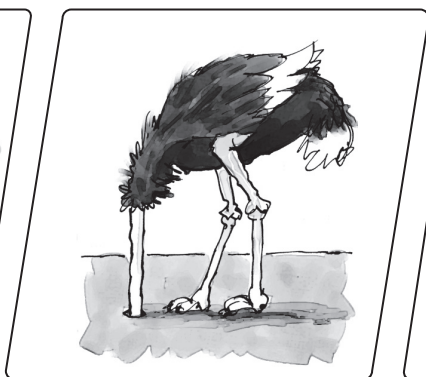

ONDER DE KNIJE

**290 Nederlandse uitdrukkingen met
opdrachten over de mens en zijn omgeving**

Jenny van der Toorn-Schutte

Boom, Amsterdam

INHOUD

INLEIDING 7

DE MENS EN ZIJN OMGEVING 9

LES 1	DE HANDEN (1)	10
LES 2	DE HANDEN (2)	14
LES 3	ARMEN EN BENEN	17
LES 4	DE VOETEN	20
LES 5	HET HOOFD	24
LES 6	HOOFD EN GEZICHT	27
LES 7	OGEN EN OREN	30
LES 8	NEUS, MOND EN TANDEN	33
LES 9	HET LIJF	36
LES 10	HET HART	39
LES 11	KLEDING	43
LES 12	DIEREN (1)	47
LES 13	DIEREN (2)	50
LES 14	DE NATUUR	53
LES 15	DE OMGEVING	57
LES 16	MUZIEK	61
LES 17	SPREKEN EN SCHRIJVEN (1)	64
LES 18	SPREKEN EN SCHRIJVEN (2)	67
LES 19	KLEUREN (1)	70
LES 20	KLEUREN (2)	73
LES 21	VORMEN: RECHT, KROM EN SCHUIN	76
LES 22	VORMEN (2)	79
LES 23	TIJD (1)	82
LES 24	TIJD (2)	85
LES 25	TIJD (3)	87
LES 26	HET HUIS	90
LES 27	GELD (1)	94
LES 28	GELD (2)	98
LES 29	MATERIALEN	101

INDEX 105

BRONNEN 111

INLEIDING

Beeldtaal is taal die gevat is in een beeld. Dat beeld geeft de betekenis van de uitdrukking weer. Nederlandse beeldtaal is voor NT2-leerders vaak lastig te begrijpen.

Sholek Mobasser, een Koerdische vluchteling, zegt:

‘.. en met uitdrukkingen, ik heb altijd probleem, want ik weet helemaal niets van uitdrukkingen in het Nederlands. Ik moet die voelen. Soms vraag ik mijn docent wat betekent dat, en is helemaal anders volgens mij dan die beeld.’

In spreektaal worden veel woorden en uitdrukkingen gebruikt die teruggaan op beelden van vroeger en die daarom niet herkend worden door tweedetaalleerders die in een andere cultuur zijn opgegroeid. Ook in schrijftaal (vooral in kranten) kom je regelmatig beeldtaal tegen. Het is voor tweedetaalleerders dan ook belangrijk dat zij kennismaken met onze beeldspraak en de betekenis van allerlei cultuurbepaalde uitdrukkingen.

In deze uitgave worden bijna driehonderd uitdrukkingen behandeld. De mens en zijn omgeving staat centraal. Door de opzet van dit boek snijdt het mes aan twee kanten. Terwijl de leerlingen kennismaken met beeldtaal, krijgen ze ook kennis van (een deel van) de cultuurgeschiedenis van Nederland. Dat is voor het begrip en het onthouden van idioom een gunstige voorwaarde. De uitdrukkingen worden in hun context gezet; vanuit de oorspronkelijke betekenis wordt de figuurlijke betekenis helder. In combinatie met de illustraties zullen de leerlingen de uitdrukkingen daardoor beter onthouden. De opdrachten bij de onderdelen helpen daar ook bij.

Het boek is bedoeld voor leerlingen uit het voortgezet onderwijs. Het kan gebruikt worden naast iedere methode.

De lessen kunnen in de gegeven volgorde behandeld worden, maar dat is niet noodzakelijk. Bij elke les zijn opdrachten opgenomen. Veel opdrachten zijn bedoeld om de uitdrukkingen met hun betekenis als geheel te memoriseren. In deze opdrachten worden de uitdrukkingen daarom in onverbogen vorm aangeboden. In andere opdrachten moeten de uitdrukkingen wel worden verbogen. Hierbij is grammaticale vaardigheid een vereiste. In *Klare Taal* (van dezelfde auteur) worden grammaticale kennis en opdrachten in ruime mate aangeboden.

Onder de knie kwam eerder uit als het eerste deel het grote boek over Nederlandse uitdrukkingen: *Beeldtaal*. Op verzoek van docenten is dit boek gesplitst in twee delen en is de inhoud licht herzien en geactualiseerd.

Houten, september 2001 (herziene versie 2024),

Jenny van der Toorn-Schutte

DE MENS EN ZIJN OMGEVING

LES 1 DE HANDEN (1)

Veel uitdrukkingen zijn ontleend aan het menselijk lichaam. Soms gaat het dan om uitdrukkingen die teruggaan op gebaren. Gebaren die kracht bijzetten aan een handeling of iets wat gebeurde. Een voorbeeld daarvan is het gebaar waar de uitdrukking *de hand leggen op* uit ontstaan is. Dat gebaar hoorde bij de rechtsspraak. Het betekent *iets in bezit nemen* en je moest dat dan ook letterlijk doen door je hand erop te leggen. Helaas is de oorsprong van de uitdrukkingen vaak niet meer te achterhalen.

1. **aan de hand zijn** (gebeuren)
 - a. Wat kijk je verdrietig! Wat is er *aan de hand*?
 - b. Kijk eens wat een mensen! Wat zou er *aan de hand zijn*?
2. **de hand hebben in** (meewerken aan)
Wie heeft dit gedaan? Wie heeft hier *de hand in gehad*?
3. **de hand houden aan** (zorgen dat de regels nageleefd worden)
De politie gaat voortaan bij voetbalwedstrijden streng *de hand houden aan* de regels; men wil geen rellen meer zoals bij vorige wedstrijden.
4. **de hand leggen op** (in bezit nemen)
De politie heeft *de hand weten te leggen op* een partij drugs die in een bootlading was verborgen.
5. **de hand lichten met** (niet volgens de regels handelen; oneerlijk zijn)
De winkelier *lichtte de hand* met de prijsafspraken die de regering gemaakt had; hij verkocht boeken onder de vastgestelde prijs.
6. **ergens je hand niet voor omdraaien** (iets niet moeilijk vinden)
Dat is een makkelijke oefening; daar *draai ik mijn hand niet voor om*.
7. **het heft in handen nemen** (het heft is het handvat van een mes, dus je pakt zelf het mes beet, je gaat zelf handelen)
Toen mijn vader ziek was, nam mijn moeder *het heft in handen*.
8. **iemand de hand boven het hoofd houden** (iemand beschermen)
Je hoeft hem niet *de hand boven het hoofd te houden*; wie straf verdient, moet die ook krijgen.

9. **iets achter de hand hebben** (iets in voorraad hebben)

Je kunt beter *iets achter de hand hebben* voor het geval dat er slechte tijden komen. Ik heb tenminste een aardig kapitaaltje op de bank staan.

10. **niets om handen hebben** (niets te doen hebben)
Ik ben klaar met mijn huiswerk; verder *heb ik niets om handen*, dus ik kan wel met je meegaan.

Opdracht 1

Leer eerst de uitdrukkingen met hun betekenis. Maak pas daarna de opdrachten!

Bij bijna elke uitdrukking hoort een vast werkwoord en ook een vast voorzetsel. Welk werkwoord hoort bij de volgende uitdrukkingen?

Kies uit: hebben (3x), houden (2x), leggen, lichten, nemen, (om)draaien, zijn.
Denk om de vervoeging!

1. Zij neemt het heft in handen.
2. Daar _____ ik mijn hand niet voor om.
3. Wie _____ daar de hand in gehad?
4. Hij _____ de hand met die regels.
5. _____ je nog iets achter de hand?
6. Ik _____ vanavond niets om handen.
7. De directeur heeft hem de hand boven het hoofd _____ .
8. De politie _____ hier streng de hand aan de verkeersregels.
9. Kijk eens waar ik de hand op _____ heb!
10. Wat _____ er aan de hand?

Opdracht 2

Welk voorzetsel hoort in de uitdrukking?

Kies uit: aan (2x), achter, boven, in (2x), met, om (2x), op.

1. Wie heeft daar de hand _____ gehad?
2. Daar draai ik mijn hand niet voor _____ .
3. Wat is er _____ de hand?
4. Hij licht de hand _____ die afspraken.
5. De aanvoerder neemt het heft *in* _____ handen.
6. Ik heb deze week niets _____ handen.
7. Ik heb altijd wel iets _____ de hand.

8. Als de politie de hand niet houdt _____ de voorschriften, wordt het een chaos.
9. De leraar houdt die jongen de hand _____ het hoofd.
10. Kijk eens, ik heb de hand gelegd _____ een zeldzame postzegel.

Opdracht 3

Verbind de betekenis met de uitdrukking; schrijf die eronder.

- iemand beschermen, iets in reserve hebben, je niet precies aan de regels houden,
 ingrijpen; zelf iets doen, niets te doen hebben, volgens de regels handelen,
 in bezit krijgen, gebeuren, ergens aan meedoen; schuldig zijn, iets makkelijk vinden

1. aan de hand zijn

gebeuren

2. de hand hebben in

3. de hand houden aan

4. de hand leggen op

5. de hand lichten met

6. ergens je hand niet voor omdraaien

7. het heft in handen nemen / houden

8. iemand de hand boven het hoofd houden

9. iets achter de hand hebben

10. niets om handen hebben

Opdracht 4

Vul het ontbrekende werkwoord in. Denk ook aan de goede (tijds)vorm!

1. Waar bemoei je je mee? Je hoeft me heus de hand niet boven het hoofd te

_____.

2. Als je niets om handen _____ kun jij mooi even een boodschap voor me doen.

3. Wat een makkie! Daar _____ ik mijn hand niet voor om.

4. Als je naar IJsland gaat, moet je zorgen dat je wat warme kleren achter de hand _____ voor de koude avonden.
5. Kijk eens waar ik op de markt de hand op _____ heb; deze telefoon kostte maar twee tientjes!
6. Wat een drukte! Wat zou er aan de hand _____ ?
7. Wie heeft dat gedaan? Ik denk dat Sander daar de hand in _____ heeft.
8. Als docent moet je wel de hand _____ aan de afspraken met de leerlingen.
9. Die winkelier heeft een bekeuring gehad omdat hij de hand _____ met de prijsafspraken.
10. De politieke partijen willen het liefst het heft in eigen _____ .

Opdracht 5

Beschrijf een gebeurtenis waarin je minimaal twee uitdrukkingen gebruikt met 'hand' erin.
